

emil vlajki: »igre društvenog komuniciranja«, mladost, beograd, 1984. miroljub radojković

Vlajki je svoju studiju o prirodi i patologiji društvenog ponašanja čoveka objavio u formi trijade. Ona je podeljena na tri dela pod naslovima: Ontologija, Fenomenologija i Transcendencija. Kao što se iz te odluke vidi, postavljen je vrlo ambiciozan zadatak koji nije u svim delovima knjige i domaćen. Ovo se naročito odnosi na završne odeljke rada, u kojima su mnogobrojni podnaslovi ostali bez temeljne razrade, pa se stiče utisak da bi na tim delovima teksta bilo potrebno još da se radi.

U prvom delu knjige polazi se od igara kao osnovnog instrumenta za manipulaciju i ograničavanje autonomnog habitusa čoveka u svakom društvenom kontekstu. Autor razlikuje dve vrste igara. Jedno su, po njegovoj terminologiji, egzistencijalne igre koje se sprovode sa ljudima u okvirima koje obezbeđuju: pravni sistem, robna proizvodnja, diplomatija, školski sistem, rat, parlamentarna demokratija i naučno-tehnički razvitak. Drugo su političko-neutralne igre, u koje ubraja sport, scenske igre, lutriju itd. Ove druge izmišljene su i praktikuju se, kako kaže Vlajki, da olakšaju tegobni teret manipulacije i obezbede nadu u mogućnost socijalne promocije ka instancama sa kojih se upravlja egzistencijalnim igrama. Kao što se vidi, nameće se pitanje da li je upotrebljen pravi koncept, s obzirom na to da klasična definicija „igre“ isključuje njenu svrshodnost ili jednostrani dobitak. Vlajki je na njega odgovorio napomenom da u knjizi „igru“ uzima u kolokvijalnom, kurentnom shvatanju koje dozvoljava postojanje elemenata za dalju analizu. Ti elementi su cilj, sredstva, učesnici, sudije i publika.

U prvom delu knjige dokumentuje se osnovna teza koncentrisana u sledećoj rečenici: „Sadašnje igre su, vidimo, igre alijantiranog čoveka bazirano na egoizmu, dakle suprotstavljanju, sa (skrivenim) ciljem da se održe klasno-eksploataorski odnosi“ (str. 15). Kao učesnici igara označeni su vladajući slojevi, zatim, na nižoj i široj stepenici oni koji osiguravaju vlast vladajućim i, u samom temelju društvene piramide — eksploatisana većina. Osnovno pravilo koje se između rečenih učesnika razvija je pokoravanje, bilo pokoravanje institucijama, bilo pokoravanje ličnostima. Na pitanje šta omogućava ovakve igre, autor odgovara u odeljku „Patologija građanskog privida“. Po njegovom mišljenju, privid nastaje činjenicom da se ljudska jedinica „trenira“ preuzimanjem funkcionalnih, samonametnutih i nesvesnih društvenih uloga. Prisivajući kroz svaku od njih samo deo svoje slobodne ličnosti čovek ostaje u stupici privida života u slobodi, jednakosti i ravnopravnosti koje je afirmisala buržoaska revolucija. U ovom segmentu, redosled argumenata koje izlaže Vlajki veoma podseća na mnogo poznatiji koncept ketmana, koji je u svom znamenitom delu „Zarobljeni um“ izložio Česlav Miloš. Kao pokazatelj patologije manipulativnog načina društvenog života, i života u društvu, autor nabrja otuđenje, apsurd, beg, bolest, agresiju i nasilje.

Za čitaoca će, kao i za prikazivača, iznenađenje biti odeljak u kome se razmatra biološka i povesna egzistencija čoveka. U njemu se Vlajki usmerio na tumačenje teza preuzetih iz sociobiologije, eologije, psihoanalize... U prvom momentu ovaj ekskurs u biologiju i genetiku ne pokazuje svoje opravdanje. Ono je pruženo tek u sažetku, na kraju odeljka, u kome autor priznaje da prihvata jednu pretpostavku. Ona je bitna za njegovo tumačenje ontologije i glasi: „... pretpostavka je bila da materija u kretanju u sebi sadrži vjerovatnost svog samorazumevanja, samosvijesti...“ (str. 94). Dakle, priroda kao opšta mogućnost mora da se pomiri sa neumitnošću čoveka, kroz koga dostiže samorazumevanje i samosvest. Utičaj hegelijanske dijalektike ovde je više nego očigledan. U skladu s tim, autor drugačije tumači evoluciju ove žive vrste, tvrdi da su ljudske predstave prethodile smislenu radu, da su čak institucije postavljene pre rada kako bi se regulisala razorna, libidiozna sila čoveka. Iz takvih korena je nastala savremena civilizacija u kojoj caruje sukob volja za moć svih živih podstaknutih da se bore za distribuciju ograničenih i nedostatnih ugodnosti. Prema tome, to je ontološka podloga na kojoj se uzdiže savremeno „carstvo nužnosti“ u kome se štiti nejednaka distribucija društvenih vrednosti igrama društvenog komuniciranja.

Drugi deo knjige (fenomenologija) posvećen je analizi naše svakidašnje koja jeste ideologija pri-

vida. U prvom delu se govori o institucionalnim okvirima političke dominacije, koji podsećaju na državne ideološke aparate kod Alisera. To će biti jasnije kada kažemo da i Vlajki u pomenute okvire ubraja porodicu, školu, sredstva za javnu i prikrivenu indoktrinaciju, pravo, robnu proizvodnju, rat itd. U njima se odigravaju egzistencijalne igre kojima je za cilj nadvlađati drugog čoveka. „U indoktrinaciji učestvuju svi. Egoizam i volja za moć ispunjavaju ponizne i moćnike, siromašne i bogate“ (str. 105). Tu se manifestuje podvojenost bitka savremenog čoveka koji, poput svakog „bića oskudice“, teži da se proširi na račun drugih. Istovremeno, to znači da oni koji su osvojili više životnog prostora i dobara, moraju da štite svoju privilegiju manipulacijom i indoktrinacijom ostalih. One su donekle vidljive u porodici i školi (koja provodi „simpličko nasilje“) a manje приметne kada se događaju javna istupanja nosilaca vlasti, intelektualaca najmljanih od vlasti, u sredstvima masovnog komuniciranja, u kulturnim i zabavnim sadržajima itd. Međutim, kao što je ranije već pomenuto, odeljak nazvan „Difuzno delovanje“ doima se kao nedovoljno razrađen. U njemu autor govori o ispoljavanju pojedinaca u neformalnim grupama i propagandnom i dezinformativnom uticaju, ali sa vrlo plitkim rezovima po pojavnoj strani stvari i sa mnogo obzira spram naše, svakodnevnne političke prakse koja svakako nije reprezentativan isček za opštu fenomenologiju. Tako, na primer, dezinformisanje opisuje lapidarno kroz: forumsko izveštavanje, dušebrižne poruke, fraziranje, friziranje, kritizerstvo, žanrove, nerazumljivost. Mada su nabrojani fenomeni poznati domaćem, potencijalnom čitaocu, oni nemaju zajednički metodološki imenitelj potreban za uključivanje u opštu fenomenologiju civilizacije građanskog privida. Završni odeljak fenomenologije Vlajki naziva uslovima i mehanizmima suprotstavljanja. U prvi mah se pomisli da je reč o suprotstavljanju nehumanom izopačavanju egzistencije, i da će uslediti kritika njegovih ostalih pojava bitka. Međutim, reč je o pojavama koje autor vidi kao uzroke za sprečavanje suprotstavljanja rasparčanoj i podvojenom bitku čoveka. Dakle, nastavlja se sa analizom sila kojima se uništavaju ljubav i poštovanje a potpiruje suprotstavljanje između ljudi. Uslovi za to su, prema autoru, javno mnjenje, sistem, mitologizacija profesije, mistifikacija, raskorak normativnog i stvarnog, ideološki žargon, tehnirokratsko i voluntarističko upravljanje. Kao mehanizmi kojima se inicira suprotstavljanje, spominju se, između ostalih, prozivanje, uzurpacija, stvaranje zavisti, stvaranje fanatizma, izmišljanje neprijatelja itd. Inventar mehanizama mnogo je duži, i obuhvata dobar deo već poznatih mehanizama iz socijalne psihologije kojima se uvek primiruje napetost između revolucije i poretka, naravno u korist ovog drugog.

Mada prikaz nije potpun „snimak“ knjige, čitalac će već naslutiti da se treći deo „Igre društvenog komuniciranja“ — transcendencija — iščekuje sa uvećanom pažnjom. Od nekonvencionalnog pristupa tezi i antitezi ne može se očekivati konvencionalna sinteza. I, iznenađenje nije izostalo. Vlajki je morao da se osvrne na poznata nam tumačenja snaga i postupaka kojima se može prevazići horizont poznate nam civilizacije u kojoj se osećamo tegobno. Razmotrio je mogućnost prekreta generalnim štrajkom, parlamentarnom i oružanom borbom. Njegovi su zaključci sledeći: „Miran put“ u današnjim uslovima propovjeda nitko drugi već buržoazija, ističući svoje slobode i demokratske institucije“ (str. 193). Autor ih je odbacio kao privid. Nije sklon ni radikalnom nasilju, rešenju politikom protiv politike, jer su takve solucije porađale opresivna društva i ponekad ostajale ispod razine formalnih prava i sloboda, u kojima se, i ako su prividne, manje neljudski živi. Ali, on veruje u mogućnost „carstva slobode“. Kako stiči do njega? „Vladajuća manjina — u globalnim razmerama — nikada neće dozvoliti sa smanjenjem društveno potrebnog radnog vremena (usljud automatizacije) najšire mase dobiju mogućnost prelaska iz carstva nužnosti u carstvo slobode“ (str. 201). Prema tome, potrebno je nešto drugo. Šada tek postaje jasno zašto se u analizi ontologije autor dugo državao na argumentima genetike, sociobiologije i psihoanalize. Jer, njegovo, nekonvencionalno i iznenađujuće rešenje glasi: „Pošto je dio organske prirode, a imajući u ovom času i potrebna saznanja, on (čovek M. R.) može rekombiniranjem temelja svoje biološke strukture ugraditi u sebe dobar dio onih osobina koje je morao osigurati na umjetan način. Taj proces, naravno, mora biti oprezan i postepen, ali on jedini garantira istinsko oslobođanje čoveka od nužnosti proizvodnje mnogih

materijalnih dobara za održavanje osnovne egzistencije“ (str. 204). Drugim rečima, čovek može da reprogramira svoj bitak da bi bio manje zavisen od drugih i da bi, shodno tome, manje ugnjetavao i druge ljude i prirodu. To bi mogao biti početak očovečenja.

Naravno, ovakav zaključak-uverenje dovoljno je provokativan za svaku vrstu ocene knjige. Neki će ga odbaciti kao utopiju. Drugi, poučeni umetničkim delima „1984“ i „1999“ (Orvel, Pekić), kao neutopiju. Međutim, jasno je da je ovakav zaključak-uverenje zavodljiv povod da se knjiga pročita. U njoj se, ponovimo, polazi od shvatanja čoveka kao „bića oskudice“ i, slično Frojdu, kulturni kompleks označava sistemom igara koje služe olakšavanju potiskivanja, represije, podele i zabrana autentičnog bitka čoveka. Po sudu prikazivača, prvi deo (ontologija) predstavlja najbolji deo knjige. Sve bliže kraju kvalitet teksta opada. Možda bi srećnije rešenje bilo da je autor „Igre društvenog komuniciranja“ izabrao slobodniju formu, niz labavije povezanih eseja o ključnim pitanjima. Sve polukoncepte mogao je u tom slučaju da izostavi, a to se naročito odnosi na one pojave koje važe samo u našem društvu, i tu imaju posebnu konotaciju. Jer, njihova kritika nije konzistentno izvedena do kraja. Konačno, valja napomenuti da je tekstu priložen i vrlo širok izbor relevantnih izvora citiranih u fusnotama, koji svedoči sa kolikim je žarom i naporom ova knjiga pisana.

dragan koković: »sport bez igre«, univerzitetska riječ, titograd, 1986. ljubiša despotović

Sport od trenutka i vremena kada dobija svoje „savremeno“ obeležje i postaje polje ljudskog ispoljavanja i aktivnosti vezanih (uglavnom) za slobodno vreme, definitivno dobija šansu da se „otudi“ od svoje suštine (IGRE) i postane sredstvo za „neke druge ciljeve“ neprimerene čoveku, čija je osnovna intencija razvijanje sopstvenih potencija i svojevrsna komunikacija sa drugim ljudima sličnih potreba i interesovanja.

Od samog početka isčitavanja ove knjige uočava se svojevrsan i u nas neobičan pristup istraživanju i osmišljavanju jednog problema. Autor je dosledan u nameri da izlaže sa „svetlost dana“ sve ono što je inače potiskivano i zamagljivano raznim „kvazi analizama“ ukaže na konkretan i jasan način na izvorista problema, kao i pojave kojima je ophrvano savremeno društvo a koje se na specifičan način prelamaју i projektuju kroz sport. Osnovna vrednost ovakvog pristupa jeste u tome što od autora zahteva i korak više, upravo onaj korak bez kojeg ostaju mnoge studije sličnih problema. To je korak anažovnog i humanog zahteva za revitalizacijom i reafirmacijom autentičnih ljudskih vrednosti i potreba.

Polazeći od potrebe čoveka za igrom, često pogrešno shvatane (ili uopšte neshvatane), potreba i prava za slobodnim, neproductivnim, neizvesnim i simboličkim kontaktom (komunikacijom) kako sa drugim ljudima tako i sa samom sredinom u kojoj se igra odvija, autor pokazuje da je čovek više čoveka ukoliko je okrenut igri kao svojoj neotudenoj prirodi. Ali homo ludens, nije i nesme biti puka kompezacija za sve ono što gubi ili je već izgubio homo faber. Nažalost sport je upravo u službi takvih ciljeva, kompezovati i vratiti čoveka (podjednako, sportistima kao i publici) ono što mu je oduzeo bezlični i dehumanizovani rad. No to nije i jedina neprimerena i neadekvatna funkcija sporta (slična estradi, filmu, sou biznisu i opšte) on je najčešće u službi i nekih drugih organizacija i institucija oficijelne i neoficijelne politike, raznih interesa, pojedinačnih ili grupnih uglavnom lociranim izvan njega.

Otuđenje u ovakvom sportu dostiže svoj vrhunac, autor prvom ističe „Može se (...) govoriti o otuđenju sportiste prema rezultatu koji postiže, o otuđenju u procesu treninga i u samom aktu takmičenja. Sportista se može otuđivati od samog sebe, od drugog sportiste (...)“ i tako redom.

Nacionalizam, nasilje i druge pojave na sportskim terenima još jedan su dokaz, kazuje autor, da to „nije trenutni sportski bes, već akumulirana ljudska agresivnost — realnost eksploatacije, nejednakosti, siromaštva, ugroženog egzistencijalnog minimuma, egzistencija čovečanstva“. Socijalni, klasni i politički okvir sportskih manifestacija, iznuden je i skupo plaćeni račun (renta) za „dozvolu“ i mogućnost bavljenja sportom.

O upotrebi i zloupotrebi nauke u sportu, moguće je ići od dobro poznatog „dopinga“ do „opasnog zaborava“ nauke na svoje osnovne postulate i humane ciljeve, do stepenice koja vodi u sopstvenu negaciju i dehumanizaciju. Pa se tako pokazuje da je nauka preko sporta i (nesport-skih rezultata sluškinja „profiteriskim“ interesima pojedinca, grupe ljudi, klase ili cele nacije. U svetu reklame mašinerije, degradacija sporta (naročito njegovih aktera) je potpuna i definitivna. Podsticaj i stimulacija potrošnje sportske i ne samo sportske opreme, manipulacija ljudskim potrebama i slično, ostaje i ostaje dominantno obeležje sporta današnjice, ali, i pre svega, postojećeg načina proizvodnje na kome počiva društvo, a i sport kao njegov sastavni deo.

Mogućnost izmene postojećeg u sportu (i u društvu) autor s pravom potencira sa „stanovišta razumevanja mogućnosti izmene načina proizvodnje“ i njemu svojstvene organizacije države i društva. Uobličavanje sporta u „spektakl“ i „industrijsko-urbanističku“ zabavu, odveo ga je i brzo i sigurno u sferu najgrublje potrošnje i bezobzirne rasprodaje sopstvene suštine (IGRE) i dostojanstva.

Revitalizacija i reafirmacija IGRE kao i „promena određenih društvenih odnosa“ neophodna su pretpostavka „za svaku promenu u sportu“, i samo onda kada IGRA bude bila ispred „rezultata po svaku cenu“ čovek (odnosno društvo) može priznati sebi da je postavio cilj primeren sopstvenoj suštini.

Za kraj prikaza navedimo i reči jednog od recenzanata ove knjige (Dr. Prvoslava Ralića) „Pred čitaocima je angažovana studija o jednom važnom fenomenu ljudske svakidašnjice, o mukama vremena da se sportu vrate vrednosti ljudske igre i realnog humanizma na delu“.

Jasmina Musabegović: »skretnice«, veselin masleša, sarajevo 1986. tvrtko kulenović

Pre romana „Skretnice“ Jasmina Musabegović je objavila, redom, studiju „Rastko Petrović i njegovo delo“, Slovo Ljubve, Beograd, 1976., knjigu eseja „Tajna i smisao“, Veselin Masleša, Sarajevo, 1977., i knjigu proze „Snopisi“, Veselin Masleša, Sarajevo, 1981. godine.

Za roman „Skretnice“ može se bez oklevanja reći da je njeno najznačajnije delo, bez obzira na to što u prethodnom opusu imamo dve esejističke knjige, odnosno, čak, jednu studiju i jednu knjigu eseja. Jer u „Skretnicama“ se desilo ono što je za svakog autora presudno, desio se, da citiramo Zaka Maritana, susret „između unutrašnjeg bića stvari i unutrašnjeg bića čovekovog“, desio se pravi izbor iz realnosti. „Stvar“ o kojoj je reč, izbor iz realnosti o kome je reč, to je p o r o d i c a. Po tom izboru, po toj „stvari“, preko njih, „Skretnice“ unose svežinu, unose predan u našu književnost. Porodičnih romana imamo tako malo, a čini se da nam se proza, u tematskom pogledu, šablonizirala: svi se bave „krupnim temama“ i „prelomnim trenucima“, fantastika se šablonizirala samom svojom fantastičnošću a „stvarnosna proza“ svojim psihoanalizom unakaženim „malim ljudima“ i svojim kloaka-ambijentima. Nestalo je onih boja i tonova koji prate porodični roman, nestalo je nežnosti, nestalo je čednosti i, naravno, jer je taj nedostatak najteži, najkrupniji, nestalo je prisnosti. Jer, valjda ne treba ni napominjati, „Skretnice“ nisu roman o raspadu porodice, o otrovima koji se cede iz prisile na zajednički život, nego su roman o lepoti, o veličini, o snazi porodice, one više liče na „Pogledaj dom svoj, anđele, Tomasa Vulfa nego na „Dugo putovanje u noć“ Juždina O'Nila.

Naravno, ima i ovde, nesporazuma i sukoba, ima ih u svim pravcima, uvek drukčijih, između glavne junakinje, Fatime, i muža joj, Nezira, između nje i dece, između nje i braće. Ali su od njih jače, lepše, ubedljivije veze koje vežu, uvek drukčije, nju i muža, nju i decu, nju i braću, a naročito i iznad svega blista ona divno prikazana, čarobno ostvarena, veza, odnos, između nje i njenog oca. Ima i ovde krupnih tema i prelomnih trenutaka jer se najveći deo radnje romana odigrava za rata, u ratu, ali rat je, u odnosu na porodicu u pozadini, ona ga u dvostrukom smislu reči nadjačava. Prvo u strožije književnom smislu: život se u književnosti pojavljuje u vidu t e m a, a porodica je ovde neuporedivo obimnija, neuporedivo važnija, neuporedivo centralnija tema nego što je to rat. Ali i u jenom doslovnijem, „životinjem“ smislu: u pitanju je

patrijarhalna muslimanska porodica koja, po definiciji, svoje norme življenja proširuje i u komšiluk, a te norme su za nju svetinja. Drugim rečima komšija je mio koje vere bio, ako je kao komšija dobar. Taj zakon se u ratnom košmaru ostvaruje onako kako može i onoliko koliko može, ali kao moralna norma ostaje nepoljuljano. „Skretnice“ su, između ostalog, i roman o bratstvu, ali ne o onom bratstvu koje je u ratu iskovano, nego o onome kome ni rat nije mogao da naudi.

Osim toga što predstavljaju roman o porodici, o muslimanskoj patrijarhalnoj porodici, „Skretnice“ su i roman o željezničkoj porodici. Ta činjenica daje naslovu romana puno umetničko opravdanje: njegove simboličke značenjske konotacije o skretanju i glavinjanju ljudskom u neljudskom vremenu ne gube se ali se povlače u drugi plan pred ovim mnogo „stvarnijim“ odrednicama: skretnice su, zajedno sa tračnicama, zajedno sa dresinama, i sa manevarkama, konkretni ljudski t o p o s o v o g a s v e t a, razlog ponosa i uzorak straha ljudi koji u njemu žive.

Za ovu tematsku liniju vezane su neke od najboljih stranica romana. Već na samom početku dobro naložena peč koja širi paru po kupatilu podseća Fatimu na lokomotivu. Nešto kasnije dolazi briljantna scena kad ona putuje u roditeljsku kuću da se porodi i prolazi vozom pored željezničkih postaja na kojima joj je muž službovao, u kojima je ona stanivala: „Vrt pred prozorima bio je zatrpan snijegom i ona nije mogla vidjeti da li je nova porodica njegovala ili zapustila cvijeće što ga je posadila iz avlije s juga, a za koje je strahovala u ovoj hladnoći. Vrt je imao dobru zemlju i bio okrenut suncu. Samo malo se begeka da vidi raspored. Kuhinja je bila uredna, ali toliko nabijena sitnicama: figurama, vještačkim cvijećem i heklerajem, kao da se živi ljudi ne kreću untra. Nasmijala se i sjetila da nova porodica nema djece“.

Ako je roman o porodici, onda mu je glavni lik majka. To bi trebalo da je gotovo mitska premisa, koja je u ovom romanu ostvarena. Ostvarena je potpuno, i u funkcionalnoj međuzavisnosti sa ostalim elementima romana. Ta Fatima nije iz onog šablona socrealističkih majki koje na naše oči gube ono što im je najdraže, decu i porodicu, što u nama čitaocima izaziva pravdni gnjev i želju da ih osvetimo. Ona je sazdana na potpuno suprotnom, k o n s t r u k t i v n o m principu: porodica se mora i može sačuvati po svaku cenu — svi ostali problemi, ako i za njih imadne vremena, dolaze na red tek potom. Ako u tom cilju, da bi se sačuvala porodica, treba upotrebiti lukavstvo, prevaru, pozu, glumu, Fatima ne samo da to neće pred sebe postaviti kao moralni problem, nego će upeti sve svoje vesne i nesvesne snage da bi svoju ulogu što bolje odigrala. Dolaze šef stanice i novi željezničar, koji je ustaški poverljiv čovek, da ih izbacuje iz njihovog stana, u koji taj došljak treba da se useli. Dolaze s osloncem na vlast, koji će nadvaldati otpor; nailaze na njenu odbranenu lukavost koja nije usmerena samo prema njima, nego i prema vlastitom mužu, Neziru. Prema njima: zove ih u kuću, na kafu. Tonom i sadržajem onog što govori potpuno dezavuiše dramatičnost situacije, izbacivanje iz stana pretvara se u „sporazumni raskid“. Prema njemu: sputava njegov ponos, njegovu osetljivost, njegovu eksplozivnost. Čini čitavu situaciju znatno nevinijom nego što je stvarno bila, i neuporedivo nevinijom nego što je mogla biti.

Roman Jasmine Musabegović ima nedostataka. Jedni su oni koje ne treba oprostiti, a tiču se nedorađenosti, nepročišćenosti jezika. Ona negde proističe iz želje da se u izlaganje pisca uvede govor likova, dijalekt ili sociolekt, pa se u tome ide dalje nego što književni jezik može podneti, tako prva rečenica romana počinje rečima: „Razvaljenim hodom...“. Drugde je to čista nestrpljivost, nepažnja, kao u onoj inače izvanrednoj sceni kad dve devojkice idu da zaviruju u bogataške kuće inoveraca koje su, za razliku od njihovih vlastitih, skromnih i zagrađenih židova, raskošne i okrenute pogledima celog sveta: „Misliš li da će se njihov bijeg završiti u još jednoj ovakvoj šetnji: radoznanog zavirivanju u naziruće vitrine s kristalima...“.

Drugi nedostatak je dublji ali lakše oprostiv, jer je u vezi sa stvaralačkim bićem pisca: u drugoj polovini romana, gde je reč o ratnim zbivanjima, radnja bi zahtevala bolju dramaturšku organizovanost, veću nerativnu preciznost i diferenciranost tokova. Međutim, Jasmina Musabegović nije te vrste pisca i njena najveća spisateljska vrlina, u ovom romanu, u tesnoj je sprezi sa ovom nedostatkom: uprkos tome što ne zna da „rukuje“ radnjom, ona ume

da privlači čitaoca, da ga „zove“ na čitanje. Čitačev odgovor, njegovo prihvatanje piščevog poziva najčešće je zasnovano na pitanju: šta će dalje biti? Proza Jasmine Musabegović je, slikarskim jezicom rečeno, pastozna, iz nje se niči i pravci radnje teško i nejasno izdvajaju, pa ipak ona, od pasusa do pasusa, od fragmenta do fragmenta, od poglavlja do poglavlja, opija i uvlači čitaoca, ne u radnju nego u sebe samu. Mislim da joj veći kompliment od toga nije potreban.

tonko maroević: »motiv geneve«, grafički zavod hrvatske, 1986. laslo i. blašković

Kako se smeje Tonko Maroević?

Nit, koja se provlači kroz njegovu novu pesničku knjigu, filozofska je, u ovom zdravorazumskom (?) svetu, u onom smislu, ljubavi prema mudrosti. Sklonost znanju i učenju. Svetla strela Borhesove nemoći.

... svi životi
ponavljaju se po starijem kalupu
a unose se stalno nova imena
na način prethodnih obnovitelja. . .

Nežne aluzije, reinkarnirani citati, nova „prepričavanja“ da li pale? Njegov čest smeh nije crnohumorni, dakle nije plačan, ličan (da bude za jednog sebe), zaloga zemlje. Oduviše je fini i slan, a da bi čuo dvirosni, novokomponovani, iskrivljeni, komšijski, naš?

Kontekst. Upotreba određenog poetskog modela (?), koja prelazi granice kreativnog impulsa, ona prelazi! Insistiranje na (primer) marneovskim ulivanjima značenja pravolinijskoj melodiji alteracije vodi iscrpljivosti. Dvozanje semena (semant!), makazama i lepkom, završava nerešenim rezultatom, hinjenom željom, dakle, hiperbolično: hujljenjem (pravim, to jest pogrešnim). Reči (od njenih glasova gde se traže nove) trebalo bi da se čuju, ali ne (remboovski?) okrene, ne u horu, ne nateranom slučajnošću, ne pod prismotrom.

Nekontrolisani trk „mladih“ Ponavljača, intelektualne fablice množenja, image eruditnog pesnika nasuprot kopitu (opitog) narodnog pegaza, baš se prenosi metaforom vulgarne aluzije (kao kod svih „poeta“, koji se (danas) zovu Mi). I dvojnici smatraju pisanje i čitanje takve poezije uspešnim ili neuspešnim, u zavisnosti od stepena približnosti „pogotka“ pogodbe (između pisca i čitaoca, koji znaju Trećeg, da bi se aluzija rešila).

Ova knjiga je primer: kako aluzija postaje „skriveno čudo“. Pisac, ispitivač i proveravač, svodnik duše, iste napad i samoljubivost remenja rešenja, greške.

Čuje njegov bitan smeh izdvojenosti i podignutosti (smeh čitaocu) smeh čitaoca, koji mu se, nezalica, podsmeva. To je pravi odnos Maroevićeve figure i to je pun smeh. Neumor njegovog („salonskog“) humora je spram čitaoca, koji mora da čita. „Ručica iz druge ruke“ ispisuje stihve, koje ima.

Pesnik nudi i odgonetke, ali zadatak je, u najvećoj meri, ispunjen, kad se, po Valerijevim rečima, „ne prestaje da saznanje i da (se) se razume“ i ostane nerazumljivi Kum.

giacomo scotti: »produžiti život«, glas, banja luka, 1986. tomislav marjan bilosnić

Za Đakoma Skotija pisati pjesme jednostavno znači produžiti život, kao što veli već naslov njegove nove zbirke. Iz ovog odnosa proizlazi cjelokupna Scottieva poetika, to je suština, odnosno crvena nit njegova pjesništva uopće. Uzimajući za tematiku svojih opjevaka samo osobno iskustvo i vlastite doživljaje, bilo one banalne s nekog slučajnog putovanja, bilo one egzistencijalne, sudbonosne, proistekle iz nekih viših pa i usudno neobjašnjivih razloga, pjevajući emotivno, ekspresivno i svježe, ponekad tek bilježeci skice svojih prvotnih nadahnuća, povodeći se za intuitivnim, Scotti gotovo panično želi produžiti život, svaki njegov iole značajniji trenutak, otrgnuti ga od prošlosti i zaborava, učiniti „vječnim“, pa otuda u ovoj lirici dosta je one čudesne naivnosti po čemu svijet, zapravo, i prepoznaje pjesnike. Jer, „riječ ako se ne kažu. . . izjedaju mozak“, a bez njih čovjek bi bio samo „jedan od tolikih mrtvih“.

Pa ipak, već na početku ove zbirke Skoti zaključuje: „Nema hrabrosti koja bi pobijedila / udes